

V-26215

ANDRUS SAARESTE

EESTI SÕNAVARA RIKKUSEST

Ettekanne E. Kirjanduse Seltsi peakoosolekul, lühendustega

TARTU 1944.

i 30599027

Kas rikas keel või vaene keel? Nõnda teatavasti on kuulnud nii mõndagi mõtlejat inimest eneselt või teiselt küsivat kas oma emakeele iseloomu ja väärtuste puhul aru pidades või mingi võõrkeelega tutvuma asudes. See on ka küsimus, mida väga sagedasti laiade hulkade poolt keeleteadlasele esitatakse ja mille kohta temalt vastust oodatakse. Kuid iga keelemnõu teab, kuidas tal niisugusel puhul on alati tulnud vastusega viivitada ja kõhelda, kui raske tal on olnud kindlat ja vähemalt ennastki rahuldavat kostut anda.

Eesti keele sõnavara küllalduse või puudulikkuse probleem ei saanud meil muidugi näevakorrale kerkida varemalt aegadel, kui meie rahval veel haritlaskond puudus, seda küsimust ei teki harilikult ka praegu meie talurahval, töölisel või väiksema raamatuharidusega linlasel, ja suulises keeletarvituses, kõnelemisel seab endale seda isegi meie intelligents harukorradel. Sõnast võib neil puudus tulla üksnes uut, senitundmatut eset nähes, mõnest üliharva kõnesse tulevast asjast juttu tehes või vaimse väsimuse või hingelise takistuse puhul. Oma sõnavara ohtuse ja ahtuse üle muret tundma ja selle puhul juurdlema olemekaanud alles siis, kui meie rahvas on hakanud tutvuma võõrkeelsete kultuuridega ja kui meil pääses tekki ma suuremal või vähemal määral võõrkeeli tundev ja võõrkeelte mõtteviisil mõtlev haritlaskond. Ja sel viimasel asetub see küsimus kõige teravamal kujul nimelt oma emakeele kirjaku õruugi puhul.

See nähtus on tuntud ju kõigil, ka väga suurtel rahvastel nende iseseisva elu algusjärgudel ja mõningal määral ka hiljem: harilikult küll oma

keele kehvast kurtunud, harvemini aga selle varade avarusi kiitnud on roomlased kreeka keele suhtes, prantslased ladina keele, inglased, sakslased, venelased jt., prantsuse keele suhtes. Mis ime siis, kui ka meil, ühemiljonilise ja väga noore kultuurirahva juures on seda sama tehtud, eesti keelt võrreldes saksa, soome, vene vm. keele sõnaliste võimetege? Hoopis siin kõrvale jättes eriteaduslikkude oskussõnade hõlpsalt mõistetavat probleemi noortes kirjakeeltes, annab meile oma emakeele sõnade rohkuse küündimatus end piinlikult tunda ka üldkeele korral ja nimelt võõrastest keeltest tõlkimisel. Kuidas tõlkida näit. prantsuse *disgrace*, saksa *Ungnade*? Sõnaraamatud kostavad siin raskepäraselt: *mittearmulius, paha õnn, lembusekaotus, lugupidamisekaotus* või soomeliselt *ebasooing, soosimatus*. Ka prants. *gracieux, jubbre*, ingl. *bluff*, saksa *gemütlich* sõnu ei osata harilikult teistesse keeltesse ainsa sõnaga tõlkida.

Et teistega võrreldes armetuks ei osutu mitte üksnes eesti keel, see selgub, kui tõlkima hakkame maakeeltest võrrasse keelde. Kimbatuse ei ole siin ka mitte ainult eestlased ise, kes ju võiksid mitteküllaldaselt kodus olla tõlkekeeles eneses, vaid ka muulased. Need sageli nurisevad, et just eesti keelest olevat eriliselt täbar tõlkida, niivõrd omapärane olevat selle rahva sõnavaras kajastuv mõtteviis. Kes oskaks näit. täpselt võõrkeeltesse kanda säärased igapäevaseid eesti sõnu kui *edev*, millel on nii koketsuse kui ka etteükkivuse palged, *mõnu, õdus, tülpima* või *läbema*? On ju ilmne, et teiste keeltega võrreldes on iga keel, ka kõige tsiviliseerituma rahva keel, sõnavaraliselt vaene, kuid teiselt poolt iga keel, ka kõige harimatum, teistest ka

rikkam. See tuleneb sellest, et kuigi kreeka-ladina kultuuri pinnal kasvanud rahvaste, eriti nende haritlaskondade mõtlemislaad ja loogika on üldistes joontes väga lähedane, siis mõtteviisi üksikasjus, selles moes, kuidas ümbritsevat ainelist maailma ja sellest saadud kogukujutelmi üksikosadeks lahutada, selles kohtame juba väga märgatavaid vahesid, mis kõik muidugi ka peegelduvad nende mitmet viisi analüüsitud kujutelmade märkides — sõnades. Maailma keeled erinevad üksteisest mitte üksipäinis oma häälikulise kuue ja vormilise ehituse poolest, vaid ka oma sisu, sisemise vormi suhtes. Sellepärast eri keelte sõnavarad kattuvadki ainult osaliselt.

Seda konstateeringut valgustagu järgmised näited. Üldtunnustatult painduvas ja rikkas prantsuse keeles tähendab *argent* samal ajal „hõbedat“ ja „raha“ ja see keel ei suuda ühe sõnaga väljendada sääraseid mõisteid. nagu need peituvad eesti sõnades *seisma, kodu, meeleolu* (mis meilgi kirjakeelne uudissõna) või *põhjalik*, venelastel puuduvad eesti *maitema* ja *lõtv* sõnade ühesõnalised vasted, eskimodel hoopiski puudub sõna loodusnähtusel nagu *lumi*, laplased oskavad aga 41 erisuguse sõnaga ära märkida lume eriiladseid avaldusi. Meie eesti keel tähistab ainsa sõnaga *puu* kaht eri mõistet, mida mitmed muud keeled sõnadega lahutavad, näit. prantsuse *arbre* ja *bois* (see viimane sõna aga vastab omakorda ka eesti sõnale mets või metsasalu), sks. *Baum* ja *Holtz*, ingl. *tree* ja *wood* (viimasel on aga ka tähendus „mets“). Eesti sõnal *maa* on 5 eri tähendust, mida prantsuse keel lahutavalt märgib 4 ja saksa keel 3 eraldi sõnaga. Meie ei oska eri üksiksõnadega vahet teha *Iaenuks andmise* ja *laenuks võtmise* vahel, me kummalgi korral *laename* raha, ja meil rahvakeeles sootumaks puudub verb, mis vastaks indo-euroopa keelte aegsõnale *habere* — *avoir* — *haben*. Rahvad või ringkonnad, kel on küllaldaselt iseteadvust või lugupidamist kõige oma ja omapärase vastu või kes keelte elu ja olu määravaid seadusi küllaldaselt tunnevad ning kes rikkuse ja vaesuse rela-

tiivsuses teadlikud, muidugi ei mõtlegi oma keeltes valitsevat korda niisugustel puhkudel muuta või reformida ja ainult väga algelise iseteadvuse ja vähese asjatundmise aegadel esineb katseid tuletamise, loomingu või laenamise teel siin eri sõnadega lahus hoida *puu* ja *puit* või *puund*, *laenama* ja *Iaenutama*, *riie* ja *rõivas*, *värv* ja *värvus*, *rööpad* ja *rööpmed* või soetades sõnu nagu *omama* ja *evima*. Neil kaalutlustel oleks siis meie arvates hoopis viljatu ja isegi kahjulik töö püüda oma keele sõnavara ja siis ka oma mõtteviisi painutada iga võõrkeele tarvitete kohaseks, sest sellega me ju kaldume kahandama eesti sõnavara ja eestilise mõtteviisi omapära, asume kõigutama oma keele leksikaalset süsteemi. Niiviisi talitades ähvardab meid hädahoht muuta oma keele sõnavara struktuur ja oma mõtteilma iselaadsus samuti ilmetuks ja vormituks, nagu oli seda kurikuulus vene sõduri saabas, mis küll iga mehe jalga sobis, millel aga õige, individuaalne tegu ja nägu puudus!

Need äsja meil nimetatud vahed rahvaste või koguni rahvakihtide mõtteviisides, mis kajastuvad keeles, ja nimelt sõnade tähenduspiirkondade vahekorrades, sõnavara süsteemides, need vahed mentaliteedis ja keeles on sõltuvad väga mitmeist põhjustest, rahvaste erilaadsest kultuuri arengust, lahkuminevaist elamisoludest erisugustes loodustingimustes, teatud määral aga ka vist tõulistest omadustest, eraldi keeles on need aga seletatavad ka keelte endi sisemiste põhjustega, mille ligem arutus siin pole meie ülesandeks. Nõnda siis me küllalt ka mõistame, et loodusele enam ligilad olevali rahvastel või rahvakihtidel on sõnavara ka vastava ilmega, s. o. asjalisem ja konkreetsem, loodusnähtusi ja esemeid täpsemalt eritlev, kuna intellektuaalsemail natsioonidel ja ühiskondadel see on abstraktsem. Ei ole siis ka imestada, et araablastel on kaameliga jaoks mitu sada eri sõna, millede tähendused on nende elus äärmiselt tähtsad, eestlastel on aga üksainus, *kaamel*, ja seegi laensõna, miks laplastel on põhjapõrda jaoks kümneid ja kümneid nimesid, sellest ole-

nedes, kas nõder elab karjas või üksikult, metsas või mägedes, kas ta on arg, peru või taitsas, terve või haiglane, isane või emane, kas ta on 1, 2, 3, 4, 5, või 6 aastane kas tal on tihedad sarved, üksainus sarv või sarved üldse puuduvad jne. Nõnda on siis ka eesti keele sõnavara rikkus või vaesus seletatav meie elu-oluga, meie loodusega, meie ühiskondliku ja kultuurilise arenguastmega, meie rassilise vaimulaadiga. Suhteliselt kehvad me oleme abstraktsete mõistete terminoloogia poolest, sel alal on meie sõnad võrdlemisi hilised, noored, näit. *iludus, ilu, kaunidus, vaprus, mõte, mõistus, armukadedus* jne., olgugi et ka sellel alal me praeguses keeles, eriti adjektiivide piirkonnas, vahel isegi teatud külluses liigume. Nii on meil näit. mõiste *ilus* jaoks sõnad *ilus, kaunis, kena, nägus, jumeakas* nägu, *tore* hoone, *uhke* ehitus v. sisustus, *nett* tüdruk, „mure sees on *mukid* poisid“, *hunnitu* õhtu, *ehe* tüdruk, *plaanis* poiss, *joonis* nägu, *kriipsus* nägu, (Bornhöhel), *maitsekas, maaltune, kiitkestav, avatlik, nõiduslik, võluv, esindustlik*, millele Wiedemanni sõnaraamatus lisanduvad veel *kaarikas* (kena), *nukk* (kena), *ehklik* (kenaks ehitud) ja setu murdes *kabus* (nägus, kena, elegantne.) Neile paarikümnele sõnale suudavad suuremadki kultuurkeeled vastu seada vaevalt küll rohkem, mõned pigemini vähemgi. Palju piisavamah ohrusega on meie keel aga varustatud looduse mitmesuguste avalduste tähistamisel. Huvitav on näit. kuulda, kuidas eestlane oma keele kaudu mõisteliselt analüüsib temperatuuri eri astmeid äärmise kuum ja äärmise külma vahel: *põletav — kõrvetav — tuline — kuum — palav — äge* (päev, ahi, saun, tuhk, tuba) — ahi on *kärk*, hästi kuum, väga palav — täna ete *läve* ilm, (kuum, soe) — *soe — Iämmi — leige — toige* (oige) vesi — *pehme* ilm — *Iebe* e. *Iepe* ilm (pehme, sulale minev) — *loiske* ilm (pehme, sulale minev) — *jaha* — *vilu* — *kõhe* (tülikalt jaha, läbitungivalt vilu) — *külm* — *särkane päev* (väga külm), — *hõru* (väga külm) — *jäine* — *pakane*. Nende 23 soojusastmega suudab vaevalt küll ükski teine keel võistelda! (prants-

lastel on siin ainult 7, sakslastel 14, soomlastel 9, ingl. lastel 11, venelastel 6 sõna). Edasi võtame näit. *jõe* mõistepiirkonna: jõel selle suurusest olenvalt on nimetused *jõgi, oja, soon, soonetis, joonetus, tire* e. *nire, Iohmus, sori* ja *Iavin*; selle osasid rahvas eraldab: *säng* e. *emakoht* e. *nõva* e. *Iamemik*, peavoolu koht on *noom*, kinnikasvanud jõeaseme või umbekasvanud jõekääru nimetusi on *paun, sonn, loos, ett, soot, Ioil* e. *loilas, koole*, jõe käärude nimetusi on *käär, käänd, koold, soot, kulm, aba, atak*, jõe kaldaaärsed augud on *paunad, loimed* e. *Iuunsnad*, jõe käärus sees olevat maad kutsutakse *aas, kulbas, saaruke, kurestik* ja *longas*, kuiva arumaad jõe kaldal hüütakse *oimaks*, jõe palistavad *kaldad* e. *perved*, järsud *kalded* e. *pardad* e. *taevaskojad*, kallastel esineb alt õõnsaid *kulpaid* e. *koltaid*, lõhestatud *uranguid*, kalda järsud servad on *kelpad*, kevadel suurveega murduvad kalda küljest mullapangad, *perked*, jões leidub varjatud *haudu* e. *võrendikke* e. *valvaid*, haua ja kalda vahel asenevad *sõused*, kiirema vooluga kohad jões on *voolad*, sõitmist jões takistavad *madalikud, rümpad*, kivised *kärgad* e. *kärgad* ja liivased *tõnad* ja seda hoopis sulevad *kärestikud, kosed, joad, joatised, sadamikud, rägadikud, tirtsid* ja *raed*, jões sõidetakse mööda *saartest, landidest* ja *kempidest* ning talvel jääkaane sees leidub alaliselt lahtisi *valvaid*. Ja kui siin nüüd talvest juttu on, lendab mõte muidugi kõvaks tardunud vee mõistepiiridesse ja kohe satumegi lausa küllusesse: kõige üldisemas tähenduses ja ülemaalse esinemisega on siin muidugi sõnad *jää* ja *Iumi*, millega seltsib juba hulgaliselt nende peamõistete teisendite nimetusi, siin piirdudes ainult lihttõlvedega, nagu *rahe* e. lõunaesti *rääss*, siis edasi *jäätis, küllasjää, jääding* e. *nääding*, noore ja õhukese jää tähenduses, puudele või habemele tekki *härm* e. *härmatis*, maapinnale tekki kerge valge külmetiskorrana *kahu*, sügiseti esimese kerge lumekihi nimetusena *uutsikas, uudikas* e. *uitse* või hiidlastel *kärme*, siis õhukese, noore jääkoorukese nimetused *kirme* e. *kirmetis*, *kirs*, *haibakas, hile, kahle, kahme* või saarlaste *ähm*, kevadel maa sees

veel sulamata *kelts*, vetel või akna-ruutudel pooltardunud *hühm*, siis edasi *talv* „lume“ tähenduses (madal talv, õhuke talv), poolsulanud, vihmasegase lume nimetusena *Iobjakas*, *räitsakas*, *ränd*, *lopp*, *lörts*, *heide*, lume ja jää segu nimetus *parts*, siis veel jääpuru ja jääsodi nimetused nagu *rühk*, *supp*, *vaak*, *soi*, *mõhn*, *rüga*, peale udu või vihma tekkinud terava jääkoorukese nimetus *kars* e. *kartse*, hiliskevade tiiva ja mustusega kaetud jäätunud hange tähenduses *koli*, *koljak* e. *kolju*, siis hõreda, üles kohunud, alt õõnsa jää nimetused nagu *rõusk*, *kohr*, *korge* ja *kõretus*, purunenud ja tuulte kokkuaietud merejää nimetus *rõhve*, merel jäädeminekul murdunud jää nimetus *Iauding*, lisaks veel säärased sekundaarsed jäänimetused nagu *kaas* (meri võtab kaant peale) ja *kard* (veel juba k. peal), hoopis arvestamata siin veel jäätükkide, jääpankade, jäämägede ja lumehelvete nimetuste jällegi väga arvukat peret. Selle rohkuse poolest ei ole aga meie mitte ainus fenomeen põhjamaades, vaid sama rikkad paistavad jää ja lume nimetuste poolest olevat ka soomlased ja laplased, kuna jälle märksa kehvemad näikse olevat lätlased ja venelased, eriti aga mahe-dama ilmastikuga maade rahvad.

Väga perekas on ka eesti keeles vesise maa, soo nimetuste sõnavara. Üldtuntud *soo*, *raba*, *padu*, *luht*, *sonn* ja *Iodu* kõrval nimetame siin veel spetsiaalsema tähendusvarjundiga ja kitsama il murdealadel esinevate sõnadena *somp* ja *malts*, *soovik*, *pari* ja *soop*, *soobas*, *kuits*, *niil*, (*h*)*abrikas*, *porus-tik*, *pehmik*, *vajuvik*, *lõdastik*, *madi*, *hõtsk*, *loimik*, *loigas*, *lonk*, *kobatus*, *jakk*, *kand*, *nästar*. Neile 27-le ainult lihttüvelisele eesti sõnale võiksid võõrkeeltest vastu seada: saksa 9—10, inglise 8, vene tükki 15, soome vist 5 ja prantsuse kõigest kõiki 3. Soo mõiste lähedasse naabruses nihkudes näeme, et näit. ka veelõigu ja porilombi nimes-tik on eestis arvukas: *loik*, *lomp*, *loim*, *lomm*, *oit*, *lontsik*, *lammikas*, *loisk*, *lonv*, *soop*, *loops* e. *loopsik*, *loobas*, *somp*, *loos*, *järtas*, *malts*, *uigam*, *rakk*, *ahl*, *nõri*, *lanne* jmt.

Scesuguste looduslike mõistete kõrval on eestlastel muidugi ka küllalt muid mõisteid, olgu need siis esemed, omadused, tegevused, olukorrad v. m., millel nimetusi -äris rohkesti, näit. *võrgupulludel*, *niiekolkidel*, *lootsikul*, mõistetele *tükk*, *rala*, *kalts*, *hunnik*, *lõök*, *hoop*, *hulk*, *kurivaim*, *habras*, *hall*, *rumal*, *edev*, *laisk*, *jooma*, (palju) *sööma*, *peksma*, *varastama*, *petma*, *jooksmata*, *käima*, *töötama*, *lobisema*, *hädas*, *kimbatuses*, *jah*.

Seniste arutluste põhjal oleme võinud siis tõdeda: 1) et eestlane on küllalt võimeline teda ümbritsevast maailmast kõike temale tarvilikku eritlema mõisteliselt alakujutelmadeks küllaltki teravalt, üksikasjalikult ning mitmekesiselt ja et neile kujutelmadele vastavalt esineb tema ka rohkesti keelelisi sümboleid, sõnu, 2) et ühel ja samal mõistel on ka eesti keeles väga sagedasti tähelepandava rohkusega keelelisi märke, nn. sünonüüme. Kas eesti keel siin kõigi mõistete alal ja kogu sõnavara ulatuses teistest haritud keeltest ees või taga on, see küsimus oma suure ulatuse poolest on meile muidugi lahendamatu ja vististi see ei vajagi lahendust, sest esitatust selgub meile juba jagusasti, et ühe mõiste puhul on võidus üks keel, teise mõiste puhul aga teine, vastava rahva elamisoludest ja mõtteviisist sõltuvalt.

Meile võidakse nüüd asetada veel järgmine küsimus: kui suur on eesti sõnavara üldine arv, misugusel kohal on eesti keel oma sõnavara suuruselt teiste keeltega võrreldes?

Sellele küsimusele võime siin juba kohe vastata, et eesti keele sõnade hulka ei ole seni keegi kokku arvanud. Tähelepandav on, et ka muude keelte puhul ei leia meie sellele küsimusele vastust vist ühestki mingit keelt käsitlevast tõsisemast uurimusest ega ka üldkeele-teaduslikest käsiraamatutest. Küll on aga võidud sellekohaseid andmeid lugeda populaarseist allikaist, näit. ühes „Helsingin Sanomat’te“ nr-st a. 1934 ja ühest prantsuse ajakirja „Marianne“ nr-st a. 1937. Mõlemas ajakirjas antud arvide võrdlemisel üllatab aga meid nende väga suur lahkumine! Neist loeme, et sõnu on:

	Hels. San.	Marianne'i järgi
inglise keeles	455.000	250.000
prantsuse keeles	210.000	93.032
saksa keeles	150.000	71.750
vene keeles	140.000	—
itaalia keeles	140.000	69.642
hispaania keeles	120.000	70.683

Nagu siit nüüd näeme, on sama keele kohta toodud arvud teises ajakirjas läbistatavalt kaks korda suuremad. Nende teadete esitamisel ei ole muidugi mitte öeldud, kuidas need arvud on saadud.

Selles viimases argu peitubki kogu küsimuse raskuspunkt. Kõnelemata juba sellest, et õpeflastele ei ole sugugi selge, mis on sõna (selle mõiste määratluse asjus on väga palju vaieldud) ja et ei ole olemas ka ühestki keelest sõnaraamatut ega sõnade kartoteeki, kus kõik selle keele sõnad oleksid täies ulatuses registreeritud, tekitab küsimust puht praktiliselt võttes, isegi mingi keele juba olemasoleva kõige täielikuma sõnaraamatu põhjal sõnade loetlemine, suuri kahtlusi ja raskusi. Suhteliselt hõlpsasti teostatav oleks lihttavaliste sõnade kokkulugemine. Mis teha aga liitsõnadega? Paljudes keeltes, nii ka eestis, on ju võimalikkude liitüvede arv piiramatult. Kui on ilmne, et tuleb arvestada sõnu, nagu *vanaisa, peaja, jalanõu, aknaruut, heinamaa, viisteistkümmend*, siis mis teha liitsõnadega nagu *vanavanaisa, vanavanavanaisa, peajapõletik, naistejalanõudetõöstus, aknaleitungilaud, heinamaamulk* või *viieteistkümmetuhanda neljakümne kuues*? Viimast kirjutame küll, mõnukaalutlustel, nelja sõnana, kuid sisuliselt see on samuti liitsõna nagu *viieteistkümmes*. Kõigi arvsõnade loetlemine paisutaks aga sõnavara ju lõpmatuseni! Muidugi arvestama peame kõiki tuletusi nagu *poisilik, poisilikkus, poisitar, poisu* ja ka *poisike*. Kuid keelpulisi deminutiive võib eesti keeles ju lähedalt esineda igast asisõnast, väga sagedasti ka omadussõnadest. näit. *peakene, kõrrekene, majakene, kenake, rumalakene* jne. Kõigi nende arvesse võtmine kasvataks aga jällegi meie sõnadearu tohutult. Ja siis veel küsimus, kas lugeda üheks sõnaks või eri sõnadeks *minema* ja *läinud, olema* ja *on, ise* ja *enese, mina* ja *ma*? Kas *on kasv* ja *kasu, lähe* ja *läte, sündmatu* ja *sündimatu, tõsi* ja *tõde* eri sõnad? Ja kuidas

käsitleda vahekordi nagu *järg* (kord, olukord, jätp) ja *järg* (väike pink), *nõu* (kavatsus, nõuanne) ja *nõu* (riist, anum), *pätt* (tähenduses teat. jalanõu) ja *pätt* (allakäinud inimene)? Kas arvestada siin sõnade ajalugu või kõneleja keeletunnet? Kõiki neid kahtlusi silmas pidades saabki meile mõistetavaks, miks keelte sõnavara pole päris tõsiselt loetletud ja miks mõningate katsete tulemused on nii suuresti lahkuminevad.

Et eesti keele sõnavara suuruselt siiski mingisugust pilti saada, olen isiklikult statistikaga katset teinud oma teoksil oleva E. Mõistelise Sõnaraamatu käsikirja indeksi põhjal. Arvestades seal esinevaid lihttavalisi kirjakeelest ja murretest, niisamuti harilikke tuletisi, kõige tavalisemaid liitsõnu ja rahvaomaseid võõrsõnu ning kõrvale jättes spetsiaalsemaid oskussõnu, tohiks kogu sõnavara arv selles sõnaraamatus tõusta vähemalt umbes 25.000-le. Selle järgi jääks siis eesti keel oma sõnavara suuruselt, kui varemalt nimetatud teiste keelte arvusid usaldada ja arvestada, kaugelt maha suurtest kultuurkeeltest. Tähtsam oleks aga saadud arvu võrrelda omasuuruste rahvaste keelte vastavate arvudega. Igatahes ühele kõige väiksemale Euroopa kultuurrahvale, 1 miljonilisele eestlusele ei ole need veerandsada tuhat sõna sugugi väike arv, kuigi väiksel rahval on ligikaudu neetsamad väljendusvajadused mis suurtelgi.

Lõpuks võiks veel küsida, kui suur on siis Eesti üksikisiku ja nimelt eliidiinimese, sõnakunstniku, sõnasepa, parema ilukirjaniku sõnavara? Sellele vastust leida on juba suhteliselt hõlpsam, kuna meil kirjanikkude puhul on tegemist teatud suuruses tekstidega, kus kõiki sõnu on võimalik kuidagi loetleda. Eriti veel keelte puhul, kus ka liitsõnade kujundamisel on omad piirid, nagu seda on inglise või prantsuse keel. Nii on Shakespeare'i sõnavara arvatud mõnede järgi 24.000, teiste järgi 21.000 või koguni 15.000 sõna suuruseks, Milton'il see olevat 7000—8000 sõna. On arusaadav, et absoluutsed arvud üksi ei ole meile siin kuidagi õpetliku väärtusega, sest on ju ilmne, et autoril, kes on kirjutanud 20 köidet keeleliselt ja sisuliselt väga halbu romaane ja neid veel väga erinevail teemadel ja aine-

aladel, on sõnade üldarv märksa suurem kui autoril, kes kirjutanud üheainsa kirjanduslikult ja keelelt kõrgeväärtusliku romaani või luuletuskogu.

Palju õpetlikum oleks meil aga teada, kui suur on autorite eri sõnade arv üldise sõnakohtade arvu suhtes samasuures tekstis.

Eesti oludes, meie jõudude puuduse tõttu ei ole meil muudugi sel alal peaaegu midagi tehtud. Nimetatud ülesanne nõuab kollektiivset tööd, vastava uurimisasutuse, instituudi kaudu. Neid leidub meil, ja vahel küllaltki suuri, väga mitmetelgi teadusaladel, mitte aga säärase rahvusliku teaduse alal nagu eesti keel. Ja kui säärast on olnudki, siis puudus tal nimetamisväärtne aineiline jõud ning personaal. Sõnastatistika alal on meil tehtud täielik sõnastik ainult Mülleri jutlustest, kus on tarvitatud 341 leheküljelises tekstis 1315 eri sõna, mis ei olegi tolle aja ja muu- laadest autori kohta väike arv.

Meil on aastate eest eesti keele õpetootoli juures üliõpilaste kaudu ka katsed tehtud sõnarahkuse statistikaga eri autoreil samasuures tekstis. Selle järgi on selgunud, et 14-nel keskmise suurusega tekstileheküljel on tarvitanud E. Vilde oma „Mäeküla Piimamehes“ iga 2,75 sõna (sõnakohta) kohta 1 eri sõna, Tuglas (nov. „Inimesesõõjad“) iga 3,25 sõna kohta 1 eri sõna, Mändmets (nov. „Meri ja armastus“) iga 3,35 sõna kohta 1 eri sõna ja Tammsaare iga 4,25 sõna kohta 1 eri sõna. Nii siis nimetatud teostes on kõige vaheldusrikkama sõnavaraga Vilde, siis Tuglas ja siis alles Mändmets ja Tammsaare.

Sõnavara rikkusest eesti kirjanikkudel saame teatavat pilti ka siis, kui nimestikke vaatleme neist murdelistest ja haruldastest sõnadest, mida eri autorid on oma teostes tarvitanud ja mida allakirjutanul on praegu juhus oma sõnaraamatus tsiteerida. Kuid siingi võib ennast hõlpsasti petta, tuleks ju arvestada samalalustlikku teksti, sest on ju mõistetav, et Vildel tema suure produktsiooni tõttu on nende sõnade arv palju suurem kui Oksal, kuigi samasuures tekstis on Oks ilmselt sõnariikkam. Samuti petlik on meil pilt mõningaist autoreist, kes on kas OS või Uute Sõnade Sõnastiku järgi paar sada

haruldast või uut sõna kätte õppinud ja neid siis ohtralt tarvitavad: nad on küll rikastunud sõnaga vaid, kuid selle arvel neil kipuvad puuduma selle sünonüümid *ainult, kõigest, üksnes, paljalt muud kui, ükski, ainuükski, üksipäinis, olgu siis et ja kõigest kõiki*, või jälle neil esineb *embama* või *süllelema* säärase sõnade kulul kui *kallistama, kaalustama, kaisutama* ja *sülistama*. Autori tõeline sõnavararikkus ilmneb aga peamiselt selles, mil määral ta on ise kas rahvakeelest sõnu oma elamuste (mitte aga ainult mingi sõnaraamatu) põhjal meie kirjakeelde lisanud või kui palju ta on ise sõnu õnnestunud ja üldsusele ilma propagandatagi vastuvõetavalt loonud või jälle senituntud sõnu uues, individuaalses tähenduses tarvitanud, ja lõpuks, kui vaheldusrikkas on tema sõnavara eelpoolesitatud statistilises mõttes. Kõiki neid tingimusi arvestades paistab, et eesti kirjanikkudest on kõige sõnavararikamad Arvelius, Masing, Schüdlöffel, Jannsen, Vilde oma toodangu lõpupoolel, Kitzberg, A. Kivi, Mändmets, vahest ka Tammsaare. Tuglas, Kivikas, kindlasti aga Suits, Ridala, J. Oks, R. Soar, P. Vallak ja M. Raud, kuna jälle sõnakehvimaid autoreid on Koidula, C. R. Jakobson, Suburg, Pärn, Juh. Liiv, Iak. Liiv, E. Sargava, Metsanurk, Rumor, Luts ja Aug. Jakobson. Muudugi ei tarvitse sõnavara rikkus olla veel ainsaks kriteeriumiks ühe kirjaniku või kirjandusliku teose keele väärtuse hindamisel. Sagedasti on nimelt sõnavaene keel iseloomustanud väga hea keeleaga kirjanikke, näit. Racine'i, Voltaire'i, Renan'i, meil aga näit. Fählmann'i ja Juh. Liivi.

Sõnavara rikkuse küsimus on lõppude lõpuks sisude, mõistete, kujutelmade, väimsete sugemete mitmekesisuse, mõtteviisi keerukuse või lihtsuse ja selguse küsimus eri rahvail või eri isikuil. Sellest siis ka sõnavara piiratus mitmeil klassikaliselt lihtsa mõtteviisiga suurkirjanikel. Ilma mõisteteta, ilma välisilma tärsa analüüsita ei ole olemas ka mõistete keelelisi vasteid ega sõnade üksikasjalikkust, ilma sisudeta ei ole ka rikkalikul sõnavaral mõtet ega väärtust. Perekas sõnavara on midagi väga head, tema tähtsus ei tohi aga üle hinnata.